

Tusculum

2024
SOLIN-17

Nakladnik

Javna ustanova u kulturi
Zvonimir Solin
Kralja Zvonimira 50
Solin

Za nakladnika

Tonći Čičerić

Glavni urednik

Marko Matijević

Uredništvo

Joško Belamarić
Nenad Cambi
Dino Demicheli
Josip Dukić
Arsen Duplančić
Miroslav Katić
Dražan Maršić
Ivana Odža
Michael Ursinus

Grafičko oblikovanje i priprema za tisak

Marko Grgić

Izrada UDK-a

Iva Kaić

Tisak

Jafra Print d. o. o.

Naklada

500 primjeraka

Izdavanje časopisa novčano podupire Grad Solin.

UDK 908(497.5-37 Solin)

Tiskana inačica: ISSN 1846-9469

Mrežna inačica: ISSN 1849-0417

Tusculum

Časopis za solinske teme

17

Solin, 2024.

Sadržaj

7-14	Dino Demicheli	Nadgrobní titul obitelji <i>Trosius</i> pronađen u zapadnim salonitanskim bedemima
15-32	Irena Radić Rossi – Alice Lucchini	Drugi rimski brod na Trsteniku u Kaštel Sućurcu
33-41	Inga Vilogorac Brčić	<i>Matres Delmatarum</i> Kult Velikih Majki u Saloni
43-63	Luka Donadini	Religija, kult i moralnost u Saloni (III) Etička misao u nadgrobnome natpisu
65-85	Nada Topić	Prilog poznavanju povijesti knjižnica i čitaonica na području Solina
87-101	Marko Matijević	Građa iz solinske povijesti (II)
103-119	Blanka Matković	Djelovanje poslijeratne protukomunističke »reakcije« u Solinu kroz UDB-in dosje Živka Grubića (1950. – 1952.)
121-150	Žana Medved – Marko Matijević	Solinske teme na filatelističkim izdanjima Hrvatske pošte
151-180	Mirko Jankov	Iz repertoara Pučkih pivača Gospe od Otoka – Solin: Osam reinterpetiranih napjeva
181-190	Ivana Odža	Izvandomovinska čežnja Duške Crmarić Tomašić
191-192		Naputak suradnicima <i>Tusculuma</i>

Marko Matijević

Građa iz solinske povijesti (II)

Marko Matijević
Stjepana Radića 7
HR, 21210 Solin
marko.matijevic@st.t-com.hr

Koristeći barake koje su godine 1941. podigli talijanski okupatorski vojnici na Gospinu otoku i okolnom zemljištu, partizanske su vlasti koncem 1944. ili početkom 1945. organizirale zarobljenički logor. Tu su bili zatočeni njemački vojnici zarobljeni u bitci za Knin početkom prosinca 1944. U arhivima je do sada prepoznato svega nekoliko dokumenata koji govore o tome logoru, a nedavno otkriveni svjedoče o pojavi dizenterije među zarobljenicima. Desetorica ili jedanaestorica umrla su od te zarazne bolesti, a pokopani su na nekoliko mjesta u Solinu. Logor je najvjerojatnije postojao do prvih mjeseci 1947. U radu se prati sudbina baraka do njihova konačnog uklanjanja godine 1994.

Ključne riječi: talijanska vojska, jugoslavenska vojska, ratni zarobljenici, zarobljenički logor, Nijemci, Gospin otok, Solin

UDK: 94(497.5 Solin)"1944/1994":341.819-057.36-054.65

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 15. ožujka 2024.

Zarobljenički logor na Gospinu otoku

Prošlost Gospina otoka još uvijek nije u potpunosti rasvijetljena, a jedna od manje poznatih epizoda postojanje je zarobljeničkoga logora na livadi pored crkve i na susjednome zemljištu.¹ Naime, nakon završetka borbi u Drugome svjetskom ratu jugoslavenska je vojska zaposjela Otok i okolno područje te uredila zarobljenički logor koristeći barake koje je podigla talijanska vojska nakon okupacije Solina.²

Talijani se po dolasku u Solin 15. travnja 1941. smještaju pod šatore na livadama i oko crkve,³ a u listopadu iste godine na Otoku i na susjednome zemljištu podižu barake⁴ te uređuju automehaničarsku postaju.⁵ Župnik i predsjednik crkvinarstva don Mate Mihanović nije se

mogao suprotstaviti okupaciji crkvenoga zemljišta⁶ te mu je jedino preostalo naglasiti kako su to Talijani napravili svojevóljno i od Biskupskoga ordinarijata tražiti pomoć u naplati štete počinjene tijekom prvih četrdesetak dana:

»Prošlog mjeseca došla je talijanska vojska u Solin te je bez pitanja uprave crkve zaposjela livadu kraj crkve vojskom, topovima, šatorima i kolima. Tim je crkvi načinjena velika šteta u travi u stablima i tlu izrovavši ga. Jer je ova crkva vrlo siromašna i livada kraj crkve glavni joj je prihod, to sam dao procijeniti štetu po službenom procjenitelju.

1 Pregledno o prošlosti Gospina otoka M. Matijević 2011. U tome je članku spomenut zarobljenički logor i povijest baraka na Gospinu otoku, a u ovome je radu ta tema proširena te su ispravljene uočene pogreške.

2 Župni arhiv Gospe od Otoka u Solinu (dalje ŽA), spisi Gospina livada, bb, Odluka Oblasnoga narodnog odbora Dalmacije o očevidu na Gospinu otoku br. 3215/45 od 27. rujna 1945.

3 D. Gizdić 1981, str. 205-206; ŽA, spisi Gospina livada, bb, dopis Inženjerijskoga odsjeka 18. korupsa talijanske vojske župniku don Mati Mihanoviću od 6. svibnja 1943. Zaposjeli su kat. čest. 3496, 3498, 3499, 3500, 3501, 3503, 3504, 3506, 3507, ukupne površine 10.324 m², koje su najbolje vidljive na katastru iz 1831. (sl. 1). Gospina livada danas je objedinjena pod brojevima 6372/1 – 6372/8.

4 Župnik don Mate Mihanović kasnije piše da su Talijani sagradili 10 baraka (vidi bilj. 15), a popisujući ratnu štetu u nedatiranome dokumentu (ŽA, 1945, bb, Šteta na imovinskim pravima), sastavljenom nakon rata, između ostaloga navodi da je na crkvenome zemljištu »sagradjeno 6 betonski baraka vel. 32 x 10 m«. U istome dokumentu navodi da je Gospina livada godišnje davala 20 kvintala sijena, što je po predratnim cijenama iznosilo 4000 dinara.

5 F. Baras 2010, str. 112.

6 O don Matinu suprotstavljanju okupatorima koji su na Malu Gospu 1941. htjeli postaviti talijansku zastavu na zvonik te o njegovu sprječavanju uklanjanja spomen-ploča sa sjevernoga crkvenog zida I. Mužić 2018, str. 18-19 i tamo navedena literatura.

Slika 1
Gospin otok na katastru 1831., mapa Salona 170-17. Broj 397 je crkva, broj 406 Jankova mlinica (snimio Jakov Teklić)

Toga radi molim, da bi se Taj Pr. Ordinarijat zauzeo kod okupatorskih vlasti, da bi se Crkvi isplatila šteta prama procjeni i to din. 1925.«⁷

U rujnu te godine došle su i dvije baterije alpinaca te su se s konjima i oružjem nastanili na Otoku. Župnik opet daje procijeniti štetu i talijanskome zapovjedništvu šalje zahtjev za obeštećenjem.⁸ Sljedeće godine, 1942., Talijani ruše ostatke Jankove mlinice i mosta koji je do nje vodio, a koji su stajali s južne strane Gospina otoka.⁹ »Učinili su to«, napisat će kasnije don Lovre Katić, »zbog samoga straha, da ne budu napadnuti u svojem logoru, koji su podigli na Gospinu Otoku, nagrdivši svojim barakama prirodnu ljepotu mjesta.«¹⁰

Don Mate Mihanović pokušava s talijanskim vojnim vlastima dogovoriti godišnju najamninu. Talijani nude 1884 lire, ali taj iznos nije prihvaćen jer crkvinari tvrde da je zemljište donosilo više prihoda. Crkvinarstvo traži barem 8000 lira.¹¹ Na sjednici crkvinarstva 31. kolovoza 1943. don Mate je izvijestio da se »nakon velikog natezanja s 'Genio Militare' uspjelo da se povisi najam za livadu Gospinu [...] na 6000 [lira] godišnje« te da će crkvi uskoro biti isplaćeni zaostatci.¹² Ugovor između 18. korpusa i crkvinarstva Blažene Djevice Marije potpisan je u Splitu 6. svibnja 1943., a po njegovu isteku zemljište se trebalo vratiti u prvobitno stanje.¹³ Nema potvrde da su zaostatci isplaćeni; najvjerojatnije i nisu jer je ubrzo, 8. rujna, Italija kapitulirala, a ni barake nisu uklonjene.¹⁴

7 ŽA, 1941, br. 114.

8 Zapisnik sjednica Crkvinarstva župske crkve bl. Djevice Marije od Otoka u Solinu (dalje Zapisnik), str. 68, 27. rujna 1941.

9 Usp. M. Ivanišević – Đ. Ivanišević 2011, str. 122. Slike mlinice iz tridesetih godina 20. stoljeća vidi u A. Duplančić 1999, str. 14.

10 L. Katić 1955, str. 61-62, 64-65.

11 ŽA, spisi Gospina livada, br. 130/42. Dokumente na talijanskome jeziku preveo je prof. dr. don Josip Dukić, na čemu mu zahvaljujemo.

12 Zapisnik, str. 69-70, 31. kolovoza 1943.

13 ŽA, spisi Gospina livada, bb, Ugovor o najmu zemljišta između 18. korpusa i crkvinarstva Blažene Djevice Marije od 6. svibnja 1943.

14 M. Matijević 2011, str. 92-93.

Uskoro će, 12. rujna, na blagdan Imena Marijina, započeti njemačko bombardiranje Solina. Brojne su bile ljudske žrtve, šteta na zgradama velika. Bombe nisu zaobišle ni Gospin otok. O tome će kasnije župnik Mihanović pisati vlastima Velike župe Cetina tražeći uklanjanje baraka pored crkve:

»Za prvog bombardiranja Solina 12. IX. 1943 pa sukcesivnih dana nastradala je župna crkva, župna kuća i groblje. Žrtava ljudskih je bilo 32 mrtvih uz 20 ranjenih.

Uz crkvu bili su Talijani god. 1941 sagradili 10 baraka. Za bombardiranja uništeno ih je 5. Ostalo je još 5 uz samu crkvu na crkvenom zemljištu. Podalje od crkve kakvih 200 metara ostalo je još 5 na privatnim česticama. Sve te barake nalaze se među kućama – u centru sela.

Obzirom na svakidašnje ekskursije neprijateljskih aviona, čitav centar Solina uz crkvu, uz groblje i župnu kuću i mnoge obitelji jesu u strahovitom strahu i pogibelji za život i objekte svoje vlasnosti.

Popravilo se je djelomično zgrade: župnu crkvu, župnu kuću – a i privatnici što se je moglo popraviti, popravili su i povratili su se na staro ognjište.

Toga radi molimo, da bi naredila Ta vlast, da se barake uklone, a materijal da se podijeli unesrećenim obiteljima, koje su popaljene, uništene itd., i to pod nadzorom vlasti.

To je vapaj čitava sela, crkve, župnika i okolnih obitelji.«¹⁵

Društvo ured Nadzorništa narodne zaštite u Splitu doskora će predložiti novčanu pomoć postradalima od zračnih napada i to od 10.000 kuna do 30.000 kuna, uz napomenu kako valja uzeti u obzir i pomoć koju su pojedinci primili u građevnome materijalu. U odbor koji je odlučivao o kriterijima dodjele pozvan je i don Mate Mihanović.¹⁶ Iz dostupnih dokumenata nije jasno što se

događalo s materijalom porušenih baraka, kao ni to što je bilo sa sačuvanim barakama do dolaska njemačke vojske u Solin u listopadu 1943.¹⁷ Zabilježeno je, međutim, svjedočenje po kojemu su Nijemci u tim barakama držali zarobljene talijanske vojnike.¹⁸

Po ulasku partizana u Split 26. listopada 1944. nove vlasti formirale su zarobljenički logor u tvrđavi Gripe u kojoj je od 1943. bio njemački zatvor. Tu su doveli ratne zarobljenike – pripadnike Hrvatskih oružanih snaga – i uhićene civile. U Splitu je postojao i logor na Firulama.¹⁹ I u barakama na Gospinu otoku i pored njega organiziran je zarobljenički logor. U dostupnim dokumentima nema podatka o tome kada se to dogodilo, a najvjerojatnije je riječ o razdoblju neposredno nakon okončanja Kninske bitke, dakle koncem 1944. ili početkom 1945.²⁰ Riječ je o 126. zarobljeničkom logoru u kojemu su bili smješteni njemački vojnici zarobljeni u toj bitci. U arhivima je do sada – koliko je poznato autoru ovih redaka – prepoznato svega nekoliko dokumenata koji govore o tome logoru, a slijedom toga i u hrvatskoj je historiografiji malo podataka o njemu. Spomenut je u *Izveštaju OZNA-e za srednju Dalmaciju za travanj 1945.* koji su objavili Blanka Matković i Ivan Pažanin:

»Kotar SOLIN: Oba popa u Solinu /don Mate Mihanović i don Stipe Podrug/ stalno su u kontaktu i na šetnjama sa Žižić Slavkom, koji je poznati frankovac, a namješten je kao strojar na željeznici. Don Mate Mihanović primjećen je 24/IV. tg. gdje se razgovara i rukuje sa njemačkim zarobljenicima, koji su u barakama u Solinu. Jednog od njih tapkao je rukom po ledjima. Kasnije je upozoren stražar zašto mu je dozvolio da razgovara sa zarobljenicima.«²¹

U istome radu autori donose i prijepis *Knjige poslanih i primljenih depeša Centra OZN-e za Dalmaciju s OZN-om za Hrvatsku* u kojoj se 18. srpnja 1945. spominju zarobljenici i logori, pa tako i solinski:

15 ŽA, 1943, bb, Dopis don Mate Mihanovića Velikoj župi Cetina o uklanjanju baraka od 10. prosinca 1943.

16 ŽA, 1944, bb, Dopis Društvo ureda Nadzorništa narodne zaštite don Mati Mihanoviću od 25. veljače 1944.

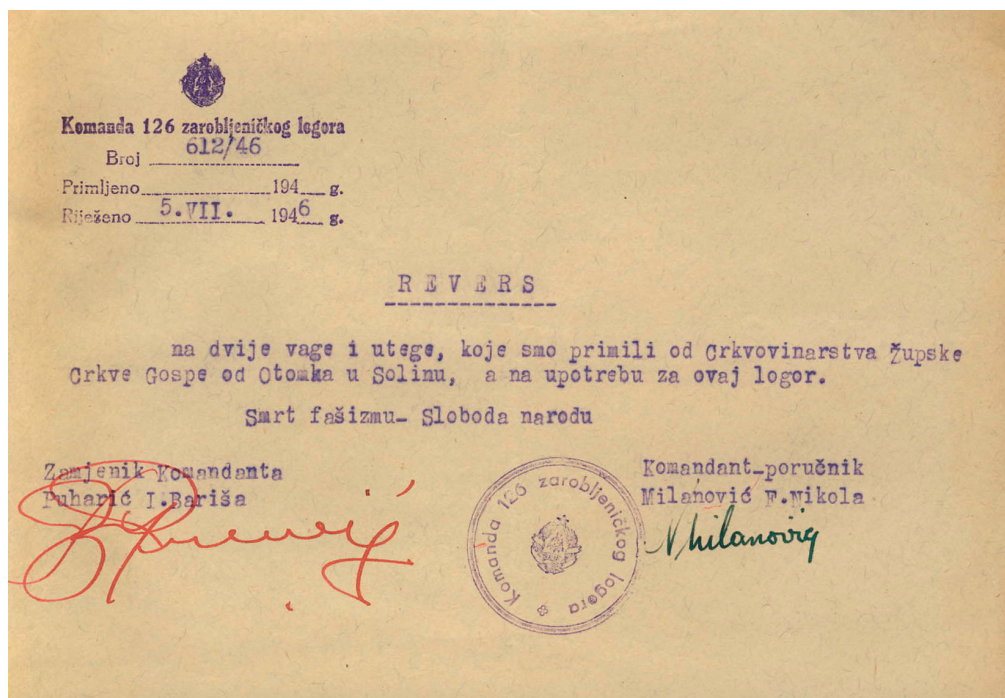
17 O njemačkim postrojbama u Solinu već je pisano u ovome časopisu; vidi I. Matijević 2020.

18 Marija Zdenka Radić rođ. Matijević (1934.) sjeća se da su neki zarobljeni talijanski vojnici predvečer napuštali logor i po selu tražili hranu: »Nakon što su nam Talijani zapalili kuću u Rupatini živili smo ko podstanari u Rožičevon kući (u središtu Solina, u današnjoj Zvonimirovoj ulici, pr. a.). Svaku smo večer molili ružarij, a više puta se događalo da su isprid vrata stajali zarobljenici, Talijani, koji su bižali s Gospina otoka i molili s nama. Kad bi mi završili s molitvom oni bi pružali ruke i govorili: *Poco pane!* Sirotinja od sirotinje prosila krv! I to od onih kojima su prid dvi godine spalili kuću! Mater bi in uvik ponešto dala; plakala je jer su jon na pameti bili sinovi koji su u to vrime bili u partizanima.« (Zabilježio autor 1. ožujka 2024.)

19 B. Matković 2017, str. 22-24.

20 Kninska bitka odvijala se od 26. studenoga do 9. prosinca 1944. Po partizanskim podatcima Nijemci su izgubili 10.840 vojnika (6555 mrtvih i ranjenih te 4285 zarobljenih), dok njemačka strana priznaje gubitak 4488 ljudi. N. Anić 2004, str. 168-183.

21 B. Matković – I. Pažanin 2011, str. 437.

Slika 2

Revers Komande 126. zarobljeničkog logora; za sada jedini poznati dokument sa zaglavljem i žigom solinskoga logora (Župni arhiv Gospe od Otoaka, spisi Gospina livada)

»Za III Odsjek. Pošaljite nam formulare i direktive za rad u zarobljeničkim logorima. U Splitu 1322, u Solinu 680, Dubrovniku 500. I u Zadar ima doć ovih dana 800 zarobljenika. Da li ćemo od raspoloživog kadra, pošto se rasformiraju kom[ande] Područja postaviti oficire OZN-e u logorima.

Načelnik«²²

Zarobljenici iz splitskih logora svaki su dan odvođeni na rad, a valja pretpostaviti da je tako bilo i sa zarobljenicima iz solinskoga logora. U to se vrijeme čistila željeznička pruga Split – Sinj, popravljao most u Solinu, čistile ulice...²³ O životu unutar solinskoga logora malo se zna, a vjerojatno se nije znatnije razlikovao od života u splitskim logorima. O potonjemu pak svjedoči uputa o tretiranju njemačkih zarobljenika koju je zapovjedništvu logora Gripe koncem 1944. izdao poručnik Kevo, zapovjednik aerodroma Sinj. Na tu je uputu zapovjedništvo logora oštro odgovorilo:

»Komandi logora da je naredjeno od gore spomenutog da se njemce mora snabdjeti sa hranom, da u nijednom slučaju nesmeju biti gladni i da se za njih mora naći udobno spavanje. Komanda mu je odgovorila da ima hiljade i hiljade naših boraca u borbi još i danas, koji nemaju ni jednog jela na dan i koji neznaju šta je to spavanje.«²⁴

Znakovit je i dopis Marije Baldasar, rukovoditeljice Socijalne sekcije Crvenoga križa, rejon Lučac, Oblasnom odboru Crvenoga križa Split o posjetu kažnjeničkome logoru Firule u Splitu u kojemu su bili civilni zarobljenici. Ona je s tri kolegice 8. listopada 1945. komesaru logora preдалa lijekove, a logorski liječnik dao joj je popis potrebnih lijekova i sanitetskoga materijala. Baldasar izvješćuje:

»Susretljivošću druga komesara i komandanta bilo nam je omogućeno pregledati čitav logor i uvjerali smo se da je svugne savršeni red i čistoća. Opazili smo ali, da je dosta

²² Isto, str. 140-141.

²³ M. Kuzmić, str. 777; B. Matković 2017, str. 24. Marija Zdenka Radić (vidi bilj. 18) sjeća se da su njemački zarobljenici s njezinim bratom Zvonimirom (1922. – 2004.) nakon rata radili u »Bobanovu magazinu«, tj. u skladištu u kući Boban u današnjoj Zvonimirovoj ulici.

²⁴ Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, f. 1491, OZN-a za Hrvatsku, 11.28.1, 30/74; B. Matković 2017, str. 24; B. Matković – I. Pažanin 2011, str. 382-383.

ljudi bez pokrivača i slamarica, te se pokrivaju papirom i tako isto papir postavljaju ispod sebe namjesto slamarice. Krojačka i postolarska radiona trebaju konca. Od druga komandanta bile smo upozorene da je za žene osobito potrebno rublje, jer time oskudjevaju.«²⁵

U solinskome zarobljeničkom logoru u travnju 1945. pojavila se dizenterija. Glavni uzrok te zarazne crijevne bolesti je zagađena voda, što svjedoči o higijenskim uvjetima u barakama, a i o kvaliteti ishrane jer je ta bolest posebno smrtonosna za slabije i neuhranjene osobe.

U razdoblju od 23. travnja do 4. svibnja 1945. desetorica njemačkih vojnika umrla je od dizenterije, dok se za još jednoga to može pretpostaviti jer je u Knjizi umrlih naveden s prethodnom desetoricom. Riječ je o vojnicima zarobljenima početkom prosinca 1944. u Kninu i Pađenama.²⁶ Šestorica su pokopana na solinskome groblju, četvorica na Krivači – zemljištu između Solina i Mravinaca, a jedan uz prugu industrijske željeznice – tzv. *feratine* koja je prometovala između tvornice cementa u Majdanu i luke u Vranjicu. Očito je da su pokopani blizu mjesta preminuća i na dan preminuća kako bi se spriječilo širenje bolesti.

Br.	Nadnevak smrti	Ime i prezime	Nadnevak i mjesto rođenja	Mjesto ukopa	Bilješke
15	23. 4. 1945.	Walter Buchholz	21. 11. 1908. Wasserleben	seosko groblje, iza mrtvačnice	Supruga Charlotte, rođena u Neu Wasserleбенu.
16	25. 4. 1945.	Lunhard Baier	star 32 godine Westpreußen	seosko groblje, iza mrtvačnice	
18	29. 4. 1945.	Walter Scheibe ²⁷		seosko groblje	Zarobljen 3. 12. 1944. u Kninu. Kućna adresa: Frieda Scheibe, Stöntisch bei Pegau, Land über Leipzig.
19	3. 5. 1945.	Albert Krümmel ²⁸	14. 7. 1912.	seosko groblje	Zarobljen 3. 12. 1944. u Kninu. Zadnja postrojba: Treća satnija 501. inženjerijskog bataljuna 264. divizije. Kućna adresa: Dreileben post Eisleben – Land.
20	4. 5. 1945.	Alfred Kielowski ²⁹	1. 8. 1917.	seosko groblje	Zarobljen 3. 12. 1944. u Pađenama. Zadnja postrojba: Peta baterija 540. mornaričkog bataljuna. Kućna adresa: Königshütte – (Oberschlesien) Berthold-Hildebrand-Straße 1.
21	4. 5. 1945.	Karl Rüchardt ³⁰	6. 7. 1907.	seosko groblje	Zarobljen 3. 12. 1944. u Kninu. Zadnja postrojba: Druga bojna 892. pješačke pukovnije 264. divizije. Kućna adresa: Calbe (Saale) Thüringen Heimstättensiedlung 10.

25 Državni arhiv u Splitu (dalje DAST), f. 265, Oblasni odbor Crvenog križa za Dalmaciju, 1945. – 1952., kut. 1; B. Matković – I. Pažanin 2011, str. 529-530; B. Matković 2017, str. 410-411.

26 Nadbiskupski arhiv u Splitu, Matica umrlih, III. svezak, Rimo-katolički župski ured Solin, od 12. travnja 1944. (do 18. siječnja 1949.), str. 11-13.

27 Uz ime stoji napomena: *röm. kat.* (rimokatolik).

28 Isto.

29 Isto.

30 Uz ime stoji napomena: *ev.* (evangelist).

Br.	Nadnevak smrti	Ime i prezime	Nadnevak i mjesto rođenja	Mjesto ukopa	Bilješke
25	10. 5. 1945.	Friedrich Hewer ³¹	3. 3. 1904. Hillscheid (Westrund) b. Koblenz Schulstrasse 24	Krivača	Zarobljen 3. 12. 1944. u Pađenama.
26	12. 5. 1945.	Ernest Schollmaier ³²	22. 3. 1908. Calbe (Saale), Am Schlossanger 1	uz prugu industrijske željeznice	Zarobljen 3. 12. 1944. u Kninu.
31	20. 5. 1945.	Franz Kaczmarek	13. 11. 1910.	Krivača	Kućna adresa: Oberhausen (Rhld) Ulmenstrasse 35.
34	13. 6. 1945.	Franz Benz ³³	22. 7. 1909. Ropfershof (Baden) Württemberg	Krivača	
37	21. 7. 1945. ³⁴	Rudolf Grillenberger	23. 1. 1901. Mittelberg, okrug Villach	Krivača	Adresa: Katharina Grillenberger, Mauthbrücken No 8. Post: Rotenturn, Kärnten, Austria

Tablica

Izvod iz Matice umrlih Rimo-katoličkoga župskog ureda Solin³⁵

Opasna je bolest uznemirila zarobljenike, ali i njihove obitelji, o čemu svjedoči nedavno otkrivena dopisnica koju je zarobljenik Karl Büchele uputio svojoj ženi Mini u austrijski grad Hard. Büchele nosi zarobljenički broj 126/043, pripadnik je 126. bataljuna, tj. logora, a dopisnicu šalje iz Knina kamo je ili premješten ili odveden na rad (sl. 3). Dopisnica je standardizirana, a predštampani dijelovi su na srpskome, francuskome i njemačkome jeziku. Na njoj je otisnut žig Crvenoga križa (*Središnji odbor jugoslavenskog Crvenog krsta Beograd / Informativni odsek*).

»Knin

1. 5. 46.

Draga Mina!

Obradovalo me je što sam jučer dobio tvoje frankirano pismo od 9. 4. Zdrav sam k'o dren, od srpnja 45. nisam popio litru vode, ne boj se. U Kninu sam, mislim da se polako ide kući. Stavljaj kuverte u pisma koja šalješ. Jesu li Engelbert i Starihl kod kuće? Nadajmo se da ćemo se uskoro opet vidjeti. Pozdravi svih.

Puno pozdrava i poljubaca

Karl³⁶

31 Uz ime stoji napomena: *evang.* (evangelist).

32 Isto. Na ovome mjestu valja spomenuti usmenu predaju (vidi bilj. 18 i 23) po kojoj je »uz feratinu, a u blizini današnje kuće Borisa Matijevića (cca 200 m južno od groblja na Gospinu otoku, pr. a.) pokopan zarobljenik koji je radija u Bobanovu magazinu«. Po istoj predaji tijekom uređenja ceste koja je slijedila trasu industrijske željeznice, *feratine*, godine 1989. nađeni su posmrtni ostatci nekoga pokojnika »koji su bili friškiji od rimski grobova nađeni u blizini«. U to vrijeme kustosica splitskoga Arheološkog muzeja Jagoda Mardešić radila je na spašavanju arheoloških ostataka ugroženih izgradnjom ceste, ali ne može potvrditi navode iz spomenute usmene predaje. Jagodi Mardešić zahvaljujemo na ovim podatcima. Valja imati na umu da su u to vrijeme građevinski strojevi »prethodili« arheološkim radovima pa možemo dopustiti mogućnost da su neki ostatci nepovratno uništeni prije dolaska arheologa na teren.

33 Uz ime stoji napomena: *schneider maister* (krojač).

34 U Matici je brojka 20 prepravljena u 21; dakle nadnevak je 21. srpnja. Međutim, nije ispravljen nadnevak ukopa pa stoji 20. srpnja. Ovome zarobljeniku nije naveden uzrok smrti.

35 U tablici su izostavljeni podatci o nadnevku pokopa jer su svi zarobljenici pokopani na dan smrti (osim jedne očite pogreške, vidi prethodnu bilj.); nije naveden ukopnik jer je za sve pokojnike to župnik don Mate Mihanović; izostavljen je uzrok smrti jer je to dizenterija (kod r. br. 37 nije naveden, ali valja pretpostaviti da je tako). Ispravljene su slovcane pogreške (Asserleben = Wasserleben, Aden = Baden, Pađane = Pađene), razriješene kratice (s. grob. = seosko groblje, asse = Schulstraße, anger = Am Schlossanger), protumačeni nazivi postrojbi u kojima su vojnici služili prije zarobljavanja. Adrese stanovanja donesene su kako stoji u izvorniku. Zahvaljujemo Ivanu Balti, voditelju Nadbiskupskoga arhiva u Splitu, na nesebičnoj pomoći pri istraživanju u Arhivu.

36 Dopisnica je u autorovu vlasništvu, a kupljena je u studenome 2023. na jednoj internetskoj aukciji. Tekst je preveo prof. dr. don Marko Trogrlič, na čemu mu zahvaljujemo.

DEMOKRATSKA FEDERATIVNA JUGOSLAVIJA

Dopisnica od ratnog zarobljenika
Correspondance des prisonniers de guerre
Kriegsgefangenenpost

Posiljalac
Expéditeur
Zarobljenički broj
No. du prisonnier
Gefangenenummer

KARL BÜCHELE

19/043

126

Bataljon

Sotzin - Spzif Jalmacija

DEMOKRATSKA FEDERATIVNA JUGOSLAVIJA

Frau
Mina Büchele

Zanimanje
Profession
Beruf

Mesto
Lieu
Ort

Ulica
Rue
Gasse

Država
Etat
Land

Sard
Sauptstrasse Nr 212
Vorarlberg / Austria

Pisati samo po linijama i vrlo čitko!
Écrire lisiblement sur les lignes!
Deutlich auf die Zeilen schreiben!

Datum *Klein*
Date *1.5.46*
Datum: _____

Liebe Mina!

Gestern mit Freuden deinen habek. Brief vom 9.4.
erhalten. Bin prächtig gesund, seit Juli 45
nicht einen Lt. Wasser getrunken, keine Angst.
Bin in Wien, ich glaube, es geht lang-
sam heimwärts. Leg in den Briefen
Kwert bei. Ist Engelbert in Pahl zu Hause?
Hoffen wir auf baldiges Wiedersehen
Grüß an alle. Heil grüßen meine Karl

Slika 3
Dopisnica koju je Karl Büchele uputio svojoj ženi Mini (autorova arhiva)

Уговор (писмено) — Ugovor (pismeno)
о закупу (кирији) стана - локала — о закупу (kiriji) stana - lokala

Примерак са уписаном таксом од 40— дина, налази се код закупца

Primerak sa utisnutom taksom od 40— din. nalazi se kod zakupca

Данас сам з. Заробљенички Logor ~~u Solinu~~ u Solinu

Дanas sam z. Solin бр. _____

издао у закуп (под кирију) сјан — локал у згради у ул. Земљиште у ул. _____ бр. _____

изdao u zakup (pod kiriju) u Solinu, који се састоји од 9 i де врта ~~у ул. _____~~

u _____, који се састоји од собе и спредних просторија

и _____, који се састоји од _____

са _____ спредних просторија под следећим условима:

Годишња закупнина (кирија) је динара: (6.000.-) словима šest hiljada din.

Годиšnja zakupnina (kirija) je dinara: _____ slovima _____

Закуп (кирија) теће од 1-I-1946g. 19. год. до пуштања земљишта год.

Zakup (kirija) teče od _____ 19. god. do _____ god.

Важи за суме преко 3.600 до 6.000 дина. годишње закупнине (кирије). — Важи за суме преко 3.600 до 6.000 дина. годишње закупнине (кирије).

Solin, 19-XI-1946g. 19. год. год.

у _____

и _____

Издавалац сјана — локала, Земљишта

Izdavalac stana — lokala, zemljišta

dr. Mihanović Matij

žup. predsjednik

orkovinarstva

Свим признајем да сам од з. Župnika don Mate Mihanovića, predsjednika

Ovim priznajem da sam od z. orkovinarstva uzeo u zakup zemljište.

узео у закуп (под кирију) горе именовани сјан — локал у ул. Solin

uzeo u zakup (pod kiriju) gore imenovani stan — lokal u ul. Solin

бр. _____ у Solinu _____ год. год.

br. _____ u _____ pod gore navedenim uslovima, koje u svemu prihvaćam.

и _____ под горе наведеним условима, које у свему прихваћам.

и _____ под горе наведеним условима, које у свему прихваћам.

19-XI-1946g. _____ год. год.

у _____

и _____

Закупац сјана — локала, Земљишта

Zakupac stana — lokala, zemljišta

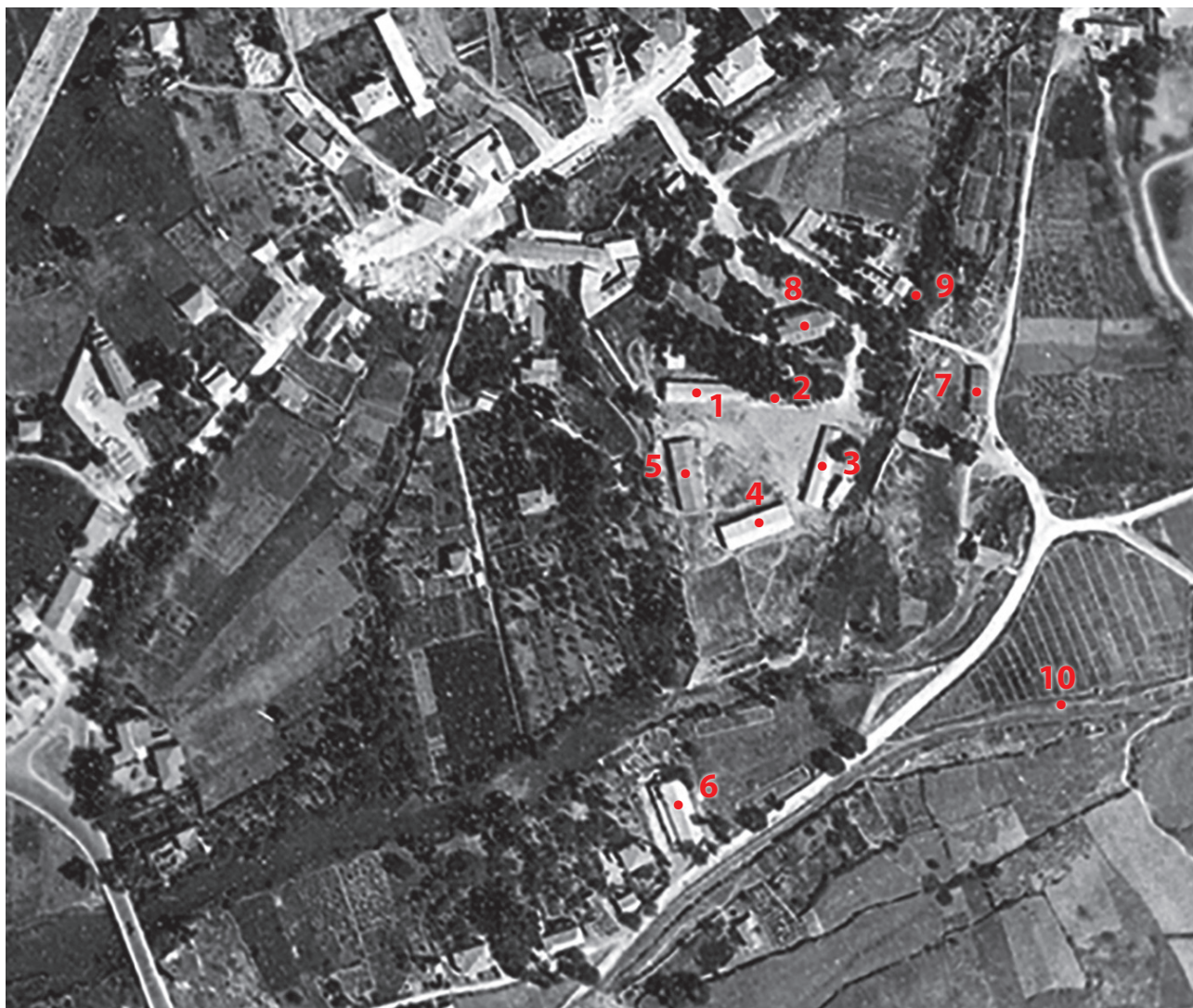
1.) Đaco J. Đurđević p.por.

2.) M. Đ. Vuković p.por.

3.) Đaco J. p.por.

Фалсификовање се казни по кривичном закону. — Falsifikovanje se kazni po kривичnom zakonu.

Slika 4 Ugovor o najmu zemljišta na Gospinu otoku potpisan 19. studenoga 1946. s Komandom pozadine XIX. udarne divizije u Kninu (Župni arhiv Gospe od Otoka, spisi Gospina livada)

Slika 5

Gospin otok godine 1950. (Državna geodetska uprava, Odjel za katastar nekretnina Solin).³⁷ Barake na Otoku (1 – 5); baraka na zemljištu Ivana Lvića (6); baraka na otoku uz mlinicu (7); crkva Gospe od Otoka (8); mjesto ukopa njemačkih zarobljenika Waltera Buchholza i Lunharda Baiera na solinskome groblju (9); moguće mjesto ukopa Ernesta Schollmaiera uz prugu industrijske željeznice (10)

Ova kratka dopisnica, pisana po »linijama i čitko« kako zahtijeva napomena otisnuta na njoj, odiše Bücheleovim optimizmom. Tješi svoju ženu govoreći da nije pio vodu, koja je glavni prijenosnik dizenterije, i nada se skorome susretu.

Župnik Mihanović nije mogao spriječiti ni prvu – talijansku, ni drugu – partizansku okupaciju Otoka, a čini

se da ni zarobljenicima nije mogao pružiti ništa osim kršćanske i ljudske geste – razgovora s njima i tapšanja po leđima. Međutim, po obrascu već viđenome u prethodnim godinama uporan je u traženju najamnine za zaposjednuto zemljište. Na to se odnosi više dokumenata sačuvanih u arhivu Župe Gospe od Otoka. Kotarski narodni odbor Split 31. svibnja 1945. izvješćuje crkvinarstvo o

³⁷ Fotografija je pribavljena uz velikodušnu pomoć Nikoline Relota i Ante Ljubičića, na čemu ih zahvaljujemo.

»oduzimanju u posjed zemlj. sa strane vojske« po odluci Oblasnoga narodnog odbora,³⁸ a na župnikov zahtjev potonji Odbor 8. listopada obavlja očevid na Gospinu otoku »radi uredjenja odnosa zbog uzimanja u posjed zemljišta Crkvinarstva u Solinu od strane vojnih vlasti smještanjem zarobljeničkog logora«. Očevid su proveli predstavnici Oblasnoga i Kotarskoga narodnog odbora, katastarske uprave, Komande područja Split te crkvinarstva Gospe od Otoka.³⁹ Mihanović 15. ožujka 1946. podsjeća »Komandu zarobljeničkoga bataliona 126 u Solinu« na zaključke očevida i piše: »Zapisnički je ustanovljena vlasnost zemljišta, te stanje zgrada i prihodi koje je crkva imala a sada ih neima.« Traži da se »uredi pitanje najma i izostatci isplate jer prihod iz predratnog doba koji nam je zemljište davalo mnogo nam je pomagao za uzdržavanje crkve, a sada kad su nam najveće potrebe da zanovljujemo crkvu vrlo oštećenu od bombardiranja neprijateljskog ne možemo ništa raditi.«⁴⁰

Ugovor o najmu potpisan je 19. studenoga 1946. s Komandom pozadine XIX. udarne divizije u Kninu (sl. 4),⁴¹ a po njemu je crkvinarstvo za najam u godini 1946. primilo 6000 dinara. Uplate za 1947. su izostale, a na upit o razlozima vojna vlast u Kninu odgovara da »zemljište više ne spada na njih« i župniku poručuje da se obrati »na Vlast, koja sada drži (sedam betonskih baraka)« u kojima su, navodi župnik, »bili smješteni zarobljenici početkom 1947 i dalje.«⁴² Don Mate Mihanović pokušava doznati tko je nadležan za isplatu najamnine i moli za pomoć poručnika Bartula Kuljiša, »solinskoga zeta.«⁴³ O tome svjedoči Kuljiševo pismo »didu i babi«, tj. roditeljima svoje žene,⁴⁴ koje je sačuvano u župnome arhivu:

»Vrača[m] vam ovo stvari od Don Mate, ja sam ovdje govorio sa ovim ljudima koji rade po tim najamnina i oni su mi rekli, da bez najamnog ugovora nemogu nikom platiti najam. Zato on (don Mate, pr. a.)

mora se interesirati ko drži te barake, pa onda s njima napraviti ugovor, i na osnovu toga ugovora on bi primao najam. Zato u koliko tamo postoji straža neka se interesira koja to jedinica drži.«⁴⁵

Sve to navodi na zaključak kako su zarobljenici u neko vrijeme tijekom prve polovine 1947., dakle nakon više od dvije godine, napustili barake na Otoku i pored njega te da vojska još uvijek drži te objekte, ali da župnik ne zna o kojoj je postrojbi riječ. Čini se da je u isto vrijeme rasformiran i logor na Gripama,⁴⁶ dok za onaj na Firulama nema podataka.

Nakon dopisivanja s Komandom 125. logora na Firulama, koja je preuzela administrativne poslove solinskoga logora,⁴⁷ župnik je početkom 1948. konačno isplatio isplatu izostatka najamnine za razdoblje od siječnja do kolovoza 1947.⁴⁸ Vojska je 1. rujna 1947. zemljište na Gospinu otoku prepustila zagrebačkom Poduzeću za elektrifikaciju zapada *Elektrozapad*, Sekciji za gradnju dalekovoda Kaštel Kambelovac. To poduzeće potpisuje ugovor s crkvinarstvom i obvezuje se za najam mjesečno isplaćivati 500 dinara. Nakon iseljenja *Elektrozapada* najamne obveze po ugovoru treba preuzeti Komanda 125. zarobljeničkoga logora.⁴⁹ *Elektrozapad* ostaje na Otoku do 15. lipnja 1948., a potom barake prepušta Općem građevinskom poduzeću *Gradnja* koje je radilo na vodovodu Solin (Majdan) – Kaštel Sućurac. To se vjerojatno dogodilo bez znanja najmodavca, tj. crkvinarstva, jer župnik 4. kolovoza traži da se s *Gradnjom* sklopi ugovor o najmu.⁵⁰ Ugovor je sklopljen 28. kolovoza, a istoga dana *Gradnja* potpisuje najamni ugovor i s Ivanom Ivicom koji također »dava u najam poduzeću 'Gradnja' svoje zemljište u Solinu na kojem se nalazi baraka Komande logora br. 125. Površina zemljišta ima oko 1.750 m² označena čest. zem. br. 4815 i 4816 [...]. Ovo zemljište se dava u istom onakom stanju kao što je to ranije uživala Komanda

38 ŽA, 1945, bb, Dopis Kotarskoga narodnog odbora crkvinarstvu župne crkve Sv. Marije od Otoka br. 2276/45 od 31. svibnja 1945.

39 Isto, bb, Odluka Oblasnoga Narodnog odbora Dalmacije o uviđaju na Otoku br. 3215/45 od 27. rujna 1945.

40 ŽA, spisi Gospina livada, br. 9/46.

41 Isto, bb, Ugovor o zakupu zemljišta od 19. studenoga 1946.

42 Isto, br. 52/47.

43 Don Mate Mihanović ovlasio je »druga poručnika Bartula Kuljiša u Kninu, da u ime potpisanog pridigne kiriju za zemljište – gdje je voj. logor – vlasništva crkvinarstva žup. crkve u Solinu«. ŽA, spisi Gospina livada, bb, Ovlaštenje od 21. lipnja 1947.

44 Ovo je pismo Bartul Kuljiš uputio Anti i Nediljki Grubić, ocu i majci svoje žene Jagode. Usp. I. Grubišić – M. Bubić 2023, str. 128-129, bilj. 115.

45 ŽA, spisi Gospina livada, bb, pismo Bartula Kuljiša od 2. srpnja 1947.

46 O tome piše Mate Šimundić (1996, str. 580) koji je zatvoren 1955. u zatvor unutar tvrđave Gripe gdje je čekao suđenje pred Vojnim sudom u Splitu.

47 ŽA, spisi Gospina livada, bb, Dopis Komande 125. zarobljeničkog logora br. 2582 od 10. prosinca 1947.

48 Isto, br. 3/48.

49 Riječ je o česticama kat. br. 3503, 3496, 3498, 3506 ukupne površine 8 vrti i 67 m². ŽA, spisi Gospina livada, bb, Najamni ugovor između crkvinarstva župne crkve Sv. Marije od Otoka i poduzeća *Elektrozapad* od 26. rujna 1947.

50 ŽA, spisi Gospina livada, br. 48/49.

Slika 6
Prredba povodom hodočašća Šibenske biskupije svetištu Gospe od Otoka 25. travnja 1976.; u pozadini logorska ograda i vojnička baraka (autorova arhiva)

Slika 7
Današnji izgled barake na negdašnjem zemljištu Ivana Ivića (snimio Jakov Teklić, 2024.)

Slika 8a
Mjesto na kojem su pokopani Walter Buchholz i Lunhard Baier (snimio Jakov Teklić, 2024.)

logora 125 i Elektrozapad.«⁵¹ Početkom 1950. *Gradnja* izvješćuje crkvinarstvo da je prestao ugovor o najmu zemljišta na Otoku te da je zemljište predala »vojnoj komandi«.⁵² Sudeći po ugovoru sklopljenom 27. prosinca 1951. Vojna pošta 5087 Split plaćala je crkvinarstvu 6000 dinara za godišnji najam zemljišta veličine 3050 m².⁵³

Državne vlasti 5. rujna 1954. provode eksproprijaciju i oduzimaju livadu.⁵⁴ Župnik se tome protivi i, vjerojatno u nedostatku snažnijega argumenta pred bezobzirnom silom, iskazuje zabrinutost zbog mogućega uništavanja arheoloških ostataka na Gospinu otoku. Iz Vojne pošte 7945 Beograd stigao je odgovor »da na predmetnom zemljištu nisu izgrađeni nikakvi stalni vojni objekti niti se vrši izgradnja takvih objekata čime bi se doveli u pitanje istraživački radovi na otkrivanju historijskih spomenika«.⁵⁵ Župnik prosvjeduje i kod civilnih vlasti, ali uzalud.

Slika 8b
Iznad groba je betonski blok na kojemu je prije pedesetak godina stajala drvena pločica, vjerojatno s imenima, koja je u međuvremenu istrunula

51 DAST, f. 101, »Gradnja« Opće građevno poduzeće – Split, kut. 1; B. Matković 2017, str. 508-510. Baraka na negdašnjem zemljištu Ivana Ivića sačuvana je do danas, a doživjela je više preinaka i nadogradnji (sl. 7). U njoj je sedamdesetih godina prošloga stoljeća bio pogon za preradu životinjskih crijeva poduzeća *Koteks*, a potom skladište boja i lakova poduzeća *Kemilak*.

52 ŽA, spisi Gospina livada, br. 4/50.

53 Isto, bb, Ugovor o zakupu od 27. prosinca 1951.

54 ŽA, 1954, bb, Rješenje Državnoga sekretarijata za poslove narodne obrane o eksproprijaciji br. 2777/54 od 5. rujna 1954.

55 ŽA, 1955, bb, Odgovor Vojne pošte 7945 Beograd na zahtjev za poništenje eksproprijacije br. 2777/54 od 1. srpnja 1955. (dokument ima isti broj kao i rješenje o eksproprijaciji.)

Republički Savjet za prosvjetu, nauku i kulturu izvješćuje da nije nadležan za ova pitanja te da je iz akta VP 7345-35 Split vidljivo da spomenički karakter zemljišta nije ugrožen.⁵⁶ Župnik nezadovoljan odgovorima opet traži poništenje, a odbijenica ovaj put stiže iz Građevinske uprave JNA. Argumenti su ostali isti, a vojska napominje da su »preduzeli korake da se ničim ne štete kulturni spomenici, kao i da se ne preduzimaju radovi koji bi onemogućavali uspješna arheološka istraživanja u budućnosti«.⁵⁷ Da tome nije uvijek bilo tako, svjedoči pokušaj radova na cesti koja je vodila do njihovih baraka. Naime, koncem pedesetih godina prošloga stoljeća vojska je počela ravnati prostor između crkve i groblja te je mehanizacijom oštetila apsidu crkve kraljice Helene. Reakcija don Lovre Katića spriječila je veću štetu.⁵⁸

Gospin je otok bio razdijeljen bodljikavom žicom na crkveni i vojnički dio do godine 1991. kada ga jugoslavenska

vojska napušta. U međuvremenu je don Tugomir Jovanović, zadnji župnik u vremenu druge okupacije Otoka, tražio i nalazio *modus vivendi* sa svojim susjedima. Uoči završne proslave velikih hrvatskih jubileja u rujnu 1976.⁵⁹ uređio je crkveni okoliš, a uspio je postići da se u toj prigodi, makar nakratko, s Otoka ukloni logorska ograda. Konačno uređenje Gospina otoka započelo je 1994. rušenjem vojničkih baraka nakon što su ih napustili prognanici i izbjeglice koji su u njima živjeli za vrijeme Domovinskoga rata.⁶⁰ Župnik Jovanović žestoko se suprotstavljao svim rješenjima koja ne bi podrazumijevala uključivanje čitava Otoka u prostor Gospina svetišta.⁶¹

U ožujku 1995. uređen je prostor na kojemu su se nalazile barake te je Gospina livada opet postala livada, neodvojiv dio svetišta i omiljeno okupljalište Solinjana i gostiju iz susjednih mjesta.

Literatura

- N. Anić 2004 Nikola Anić, *Povijest Osmog dalmatinskog korpusa Narodnooslobodilačke vojske Hrvatske 1943.-1945.*, Split 2004.
- F. Baras 2010 Frano Baras, *Prohujalo pod Marjanom*, Split 2010.
- A. Duplančić 1999 Arsen Duplančić, *Crkve kraljice Jelene*, Split 1999.
- D. Gizdić 1981 Drago Gizdić, *Solinski bazen u prvoj godini narodnooslobodilačke borbe*, u: Miroslav Ćurin (ur.), *Split u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941-1945.*, Split 1981, 203-254.
- I. Grubišić – M. Bubić 2023 Ivan Grubišić – Mario Bubić, *Vranjičko-solinski Grubići Patkasi i solinski Grubići Škombre*, Tusculum 16, Solin 2023, 113-149.
- M. Ivanišević – Đ. Ivanišević 2011 Milan Ivanišević – Đenko Ivanišević, *Katastar Solina i okolice u godini 1831.*, Split 2011.
- A. Jurić 2011 Ante Jurić, *Moj život pod zaštitom Gospe od Otoka*, u: Vinko Sanader – Marko Matijević (ur.), *Sto godina Župe Gospe od Otoka Solin*, Solin 2011, 235-246.

56 ŽA, 1956, bb, Odgovor Savjeta za prosvjetu, nauku i kulturu NR Hrvatske na zahtjev za poništenje eksproprijacije br. 257/1956 od 18. siječnja 1956.

57 Isto, bb, Odgovor Građevinske uprave JNA na ponovljeni zahtjev za poništenje eksproprijacije br. 2777/54 od 23. lipnja 1956. (dokument ima isti broj kao i rješenje o eksproprijaciji).

58 A. Jurić 2011, str. 238.

59 Tisućobljetnica prvoga marijanskoga svetišta u Hrvata i 13 stoljeća od prvih dodira Hrvata s kršćanstvom.

60 M. Matijević 2011, str. 95.

61 Drukčija rješenja don Tugomir Jovanović nazivao je trećom okupacijom Otoka. O tome je govorio u više navrata i pred više osoba, čemu svjedoči i autor ovih redaka.

* **Ispravak.** U prvome dijelu niza *Građa iz solinske povijesti (I)*, u poglavlju *Ulomci kasetiranoga stropa*, na str. 101-102, umjesto teksta: *Naime, crta koja naglašava gornji list na »novoj« ploči, nađenoj 1992., gotovo je usporedna s profilacijom i širokom trakom na lijevoj strani, dok je na »staroj« ploči isti takav list usporedan s trakom koja je na njegovoj desnoj strani!* treba stajati: *Naime, crta koja naglašava donji list na »novoj« ploči (sl. 2), nađenoj 1992., gotovo je usporedna sa širokom trakom na lijevoj strani, a na »staroj« je ploči (sl. 1) takav list usporedan sa širokom trakom na desnoj strani, dok je na njezinoj lijevoj strani traka uža.*

- L. Katić 1955 Lovre Katić, *Solin od VII do XX stoljeća*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 9, Split 1955, 17-91.
- M. Kuzmić 2011 Marin Kuzmić (ur.), *Antifašistički Split. Ratna kronika 1941. – 1945.*, Split 2011.
- I. Matijević 2020 Ivan Matijević, *Njemačka protuzračna obrana u Solinu između ožujka i listopada 1944.*, Tusculum 13, Solin 2020, 187-227.
- M. Matijević 2011 Marko Matijević, *Crkve, kapele i groblja u župi. Gospa od Otoka*, u: Vinko Sanader – Marko Matijević (ur.), *Sto godina Župe Gospe od Otoka Solin*, Solin 2011, 65-103.
- B. Matković 2017 Blanka Matković (prir.), *Split i Srednja Dalmacija u dokumentima OZN-e i UDB-e (1944.-1962.). Likvidacije i zarobljenički logori*, Trilj 2017.
- B. Matković – I. Pažanin 2011 Blanka Matković – Ivan Pažanin, *Zločini i teror u Dalmaciji 1943.-1948. počinjeni od pripadnika NOV, JA, OZN-e i UDB-e. Dokumenti*, Zagreb 2011, https://croatiarediviva.com/wp-content/uploads/2017/03/ZLOCINI_I_TEROR_U_DALMACIJI_1943.-1948..pdf (4. 2. 2024.)
- I. Mužić 2018 Ivan Mužić, *Solin u ratu 1941. – 1945.*, Split 2018.
- M. Šimundić 1996 Mate Šimundić, *Mučilište i morilište u vojarni na Gričama*, Hrvatska obzorja 3 (IV), Split 1996, 575-582.

Zusammenfassung

Marko Matijević

Quellen zur Geschichte Solins (II)

Schlüsselwörter: italienische Armee, jugoslawische Armee, Kriegsgefangene, Kriegsgefangenenlager, Deutsche, Marieninsel (Gospin otok), Solin

Die Vergangenheit der Marieninsel (Gospin otok) ist noch immer nicht vollständig geklärt und eine der weniger bekannten Episoden ist die Existenz eines Gefangenenlagers auf der Wiese neben der Kirche sowie auf dem angrenzenden Grundstück. Nach dem Ende der Kampfhandlungen im Zweiten Weltkrieg besetzte die jugoslawische Armee die Insel sowie das umliegende Gebiet und richtete dort ein Gefangenenlager ein wobei sie die Baracken nutzte, welche die italienische Armee nach der Besetzung Solins errichtet hatte. In den zur Verfügung stehenden Dokumenten sind keine Angaben darüber zu finden, wann genau dies geschah, höchstwahrscheinlich ist die Rede vom Zeitraum unmittelbar nach dem Ende der Schlacht um Knin, also Ende 1944 oder Anfang 1945. Die Rede ist vom 126. Gefangenenlager, in dem die in dieser Schlacht in Gefangenschaft geratene deutsche Soldaten untergebracht waren. In den Archiven konnten bis jetzt – soweit dem Autor dieser Zeilen bekannt – nur einige Dokumente identifiziert werden, die Aufschluss über dieses Lager geben, daher lassen sich in der kroatischen Geschichtsschreibung nur sehr wenige Daten dazu finden. Die unlängst entdeckten Dokumente geben Auskunft darüber, dass im April 1945 Ruhr/Dissenterie im Lager ausbrach. Als Haupterreger dieser höchst ansteckenden Darmkrankheit gilt verschmutztes Trunkwasser, woraus auf die hygienischen Zustände in den Baracken geschlossen werden kann und auch die Qualität der Versorgung mit Nahrungsmitteln, da diese Krankheit insbesondere für geschwächte und mangelernährte Menschen einen potentiell tödlichen Verlauf nehmen kann. Im Zeitraum vom 23. April bis zum 4. Mai 1945 starben zehn deutsche Soldaten an bakterieller Enteritis bzw. Dissenterie oder Ruhr, und für einen weiteren ist dies anzunehmen, da er im Totenbuch zusammen mit den zuvor erwähnten Soldaten angeführt ist. Sechs Soldaten sind auf dem Friedhof von Solin bestattet (Walter Buchholz, Lunhard Baier, Walter Scheibe, Albert Krümmel, Alfred Kielowski, Karl Rüchardt), vier auf dem Gelände Krivača – zwischen Solin und Mravince gelegen (Friedrich Hewer, Franz Kaczmarek, Franz Benz, Rudolf Grillenberger), und einer an der Gleisstrecke der Industriebahn, der sog. Feratina, welche die Zementfabrik Majdan mit dem Hafen Vranjic verband (Ernest Schollmaier). Offensichtlich wurden die Soldaten jeweils am Todestag in der Nähe des Ortes beerdigt, an dem sie starben, um die weitere Ausbreitung der Krankheit zu verhindern. Das Lager bestand sehr wahrscheinlich bis in die ersten Monate des Jahres 1947. Im Beitrag wird der Geschichte der Baracken nachgegangen bis zu ihrem endgültigen Abriss im Jahr 1994.

Übersetzt Aleksandar Jakir

